

УДК 94:323.2(477.8)“1987/1989”

*Олег МУРАВСЬКИЙ***“НЕФОРМАЛЬНІ” МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЬВОВА:
ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ, НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ
(1987–1990)**

Проаналізовано особливості створення та напрями діяльності перших “неформальних” громадсько-політичних організацій, які були створені на Львівщині наприкінці 1980-х років. Визначено їх кількісний склад, вплив на молодіжне середовище, географію поширення, участь у громадсько-політичних акціях на зламі 80–90-х років. XX ст.

Ключові слова: “неформальні” товариства, ЛКСМУ, студентський рух.

Від другої половини 1980-х років у західноукраїнських областях почали утворюватися перші невідконтрольні партійно-державним органам влади громадські організації, які згодом радянські ЗМІ називали “неформальними”. У червні 1989 р. у Львівській області діяло більше ста громадських організацій, які, на думку партійних чиновників, підлягали визначенню “неформальні”¹. Перший секретар Львівського обкому Компартії Я. Погребняк зауважував, що комуністи області їх підтримували та намагалися спрямувати діяльність в русло перебудови. Засновниками таких товариств у цей період здебільшого були творчі спілки, відділення Фонду культури, профспілки, Ленінська Комуністична Спілка Молоді України (далі – ЛКСМУ) тощо². Проте діяльність більшості з них не виходила “за рамки дозволеного партією”. Зовсім інша ситуація склалася із “неформальними” громадсько-політичними інституціями, які зуміли позбутися “підтримки” Компартії. Їх зусиллями упродовж 1988 – на початку 1990 рр. організовано мітинги, акції непокори, вуличні маніфести як у Львові, так і в західноукраїнському регіоні. У цей ж період виникає чимало молодіжних організацій.

Створення та діяльність молодіжних “неформальних” організацій – малодосліджена проблема у сучасній українській історіографії. У наукових працях О. Гараня³, В. Литвина⁴, А. Русначенка⁵, О. Бойка⁶ та інших істориків проаналізовано суспільно-політичні процеси у період перебудови, проте не акцентовано на особливостях

¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П. 3. – Оп. 62. – Спр. 458. – Арк. 26.

² Там само.

³ *Гарань О.* Від створення Руху до багатопартійності / О. Гарань. – Київ: Знання України, 1992. – 47 с.

⁴ *Литвин В.* Політична арена України: Дійові особи і виконавці / В. Литвин. – Київ: Абрис, 1994. – 494 с.

⁵ *Русначенко А.* Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950 – початок 1990-х років / А. Русначенко. – Київ: В-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.

⁶ *Бойко О.* Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія / О. Бойко. – Київ: ІПЕНД, 2002. – 306 с.

розгортання молодіжного руху в останні роки існування УРСР, особливо в західноукраїнських областях. Джерельну основу статті становлять архівні документи (ЦДАГО України, ДАЛО), самвидавна періодика, спогади сучасників подій.

Незважаючи на задекларовану генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим “гласність” та “демократизацію”, перші “неформальні” товариства у Львові були створені тільки наприкінці 1980-х років. “Заява про перебудову – ще не означало початок перебудови, – зауважив перший голова «Товариства Лева» О. Шейка. – Потрібно щоб у головах на кожній ланці почали вірити, що щось міняється. І ми прості люди, партійні керівники почали щось писати, з’явилася перша якась інформація про історію, щось інше почало з’являтися. Це не означає, що троянди можна на кислотному ґрунті виростити, тому що хтось приніс хороше насіння. Щоб зерно дало сходи – потрібно два чи три шари перегною”⁷.

Тільки у 1987 р. у Львові було створено одне з перших впливових “неформальних” об’єднань – “Товариство Лева”, члени якого дали імпульс відродженню заборонених владою національних звичаїв та традицій. Поштовхом до організації львівської молоді у громадську спілку стала стаття Ф. Братишина “Занедбана могила” (часопис “Жовтень”, 1987), у якій автор повідомляв про акти вандалізму на Личаківському цвинтарі та руйнування могил відомих постатей історії України⁸. Починаючи з квітня 1987 р., громадські активісти розпочали упорядковувати занедбані та зруйновані могили.

Ініціатива молоді була “підтримана” міськкомом Комсомолу. Опіка ЛКСМУ була вигідна обом сторонам – товариство отримало можливість “легалізуватись”, а Комсомольська організація, підхопивши “неформальну” ініціативу, продемонструвала вміння пристосуватися до вимог часу та йти в авангарді суспільно-політичних процесів. Організаційне оформлення молоді завершилося у жовтні 1987 р. створенням “Товариства Лева” (перший голова – інструктор міськомом Комсомолу О. Шейка)⁹. При товаристві було створено ансамбль “Не журись”.

Проте громадські акції товариства засвідчили небажання “сліпо виконувати волю місцевого партійного керівництва”. Особливе занепокоєння влади викликали релігійні маніфестації, зокрема організація Вертепу у Львові. “Ми взяли козу в селі і під супроводом ДАІ, коза йшла до театру Заньковецької. Так вийшов справжній вертеп, – відзначав О. Шейка. – Ми мали від Заньковецької йти до Парку Культури, а там Остап Стахів з Маланкою був. Нам зразу ж заборонили колядувати, ми тільки під сопілку награвали мелодії і в супроводі міліції ми йшли до Парку культури. Коли дійшли до площі Івана Франка зупинений був транспорт, люди щасливі махають – Вертеп іде! І коли ми прийшли до площі Івана Франка, ми почувли, що музика припинилася Стахіва, почала співати Алла Пугачова – нам сказали розходитися. Потім КГБ відстежувало, щоб вертеп пішов по хатах...”¹⁰.

Відзначимо, що “культурницький період” у діяльності Товариства виразно прослідковується упродовж 1987–1988 рр. Найрезонансними акціями організації стали: опитування громадської думки у Львові про місце для пам’ятника

⁷ Інтерв’ю О. Муравського з колишнім головою “Товариства Лева” О. Шейкою // Архів автора.

⁸ Волощак Ю. 20 років Товариству Лева / Ю. Волощак // Mikroskop pana Jurka. – 2007. – № 19. – С. 6.

⁹ Там само. – С. 6.

¹⁰ Інтерв’ю О. Муравського з колишнім головою “Товариства Лева” О. Шейкою // Архів автора.

Т. Шевченка (грудень 1987 р.); Різдвяний вертеп та вечори пам'яті В. Симоненка (січень 1988 р.); налагодження контактів із українською діаспорою (травень 1988 р.); етнофольклорна експедиція “Дністер” (червень–серпень 1988 р.) тощо.

Упродовж першого періоду Товариство уникало політичної діяльності. О. Шейка відзначав, що нерідко “старші” намагалися перетворити культурницькі заходи у мітинги, збори, що викликало обурення у молоді. “Коли ми робили перші гаївки весною 1988 р., – згадував згодом перший голова товариства, – до мене приходять Михайло Горинь (ми були добре з ним знайомі), потиснули сильно один-одному руки (я його дуже поважав) і він мені каже: «Орест, тут були люди, які хотіли перетворити гаївки в мітинг» (нас близько десять тисяч людей, незважаючи на мокрий сніг, зібралися на гаївках). Вони хотіли виступити перед людьми. Але я сказав: «Не заважайте дітям. Хай діти бавляться. Вони знають що роблять». Я не дозволив цього зробити...”¹¹.

Перехід до політичної активності відбувся під впливом лібералізації суспільно-політичного життя, а саме – завдяки виборчій кампанії 1989 р. до Верховної Ради СРСР. Після виборів поступово екологічна, історична, мовна проблематика відійшли на “другий план”. У таємній доповідній записці Львівського обкому УПУ до ЦК КПУ підкреслено, що із квітня 1988 р. Товариство Лева перебувало “на особливому контролі” партії, зважаючи на бурхливу діяльність¹². “Тоді починаються перші мітинги, – відзначав О. Шейка. – «Товариство Лева» починає брати в них помірковану участь... Потім було літо, була експедиція Дністер. Це важливий організаційний момент”¹³.

Члени товариства впливали на організаційне становлення інших молодіжних історико-культурних, історичних, мистецьких товариств у західному регіоні. Зокрема, левенята брали участь в установчих конференціях “Руху” (Івано-Франківськ, березень 1989 р.), Товариства ім. В. Кубільника (Самбір, липень 1989 р.), Товариства “Дзвін” (Рогатин, серпень 1989 р.), Товариства “Паростки” (Стрий) тощо. Перераховані організації відзначалися своєю спорідненістю, усі вони приблизно однаково визначали суспільно-політичну мету своєї діяльності, однак відрізнялися ідейним обґрунтуванням цілей, методами і шляхами їх досягнення¹⁴.

Однією із найчисельніших у структурі товариства стала луцька філія, яка вже на момент створення нараховувала понад 50 осіб. Під час об'єднання ініціативна група відмовилася від назви “Луцьке братство”, виступаючи проти “створення дрібних, численних організацій”, а стала членом більш впливового “Товариства Лева”¹⁵. Членом Товариства на конфедеративних засадах перебувала молодіжна спілка “Вертеп”, (створена в Тернополі на початку 1989 р.). Організація зосередилася на вирішенні проблем культурно-історичного напрямку, а після створення осередків НРУ, члени товариства втягнулися у політичне протистояння з місцевою владою¹⁶.

¹¹ Інтерв'ю О. Муравського з колишнім головою “Товариства Лева” О. Шейкою // Архів автора.

¹² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 1845. – Арк. 102.

¹³ Інтерв'ю О. Муравського з колишнім головою “Товариства Лева” О. Шейкою // Архів автора.

¹⁴ Коліушко І. Товариство Лева у виборох '90 / І. Коліушко // Поступ. – 1989. – №16.

¹⁵ Інтерв'ю з головою луцької філії Товариства Лева Олегом Покальчуком // Поступ. – 1989. – № 8.

¹⁶ Пасічник А. Наші в Тернополі / А. Пасічник // Поступ. – 1989. – № 14.

Як колективний член Товариства Лева розпочинало роботу молодіжне об'єднання “Спадщина” (Львів). Однак після затвердження власного статуту 15 грудня 1989 р. організація відокремилася від левенят, вбачаючи основним своїм завданням – сприяти “прискоренню національного відродження українського народу”. Для реалізації поставленої мети члени товариства збирали інформацію про події Першої світової війни, історію ЗУНР, національно-визвольний рух, організували концерти стрілецьких і забутих народних пісень, ставили Вертеп у Різдвяні свята, відновлювали повстанські, стрілецькі могили¹⁷.

Значно радикальніше у західноукраїнських областях розвивався студентський рух. Одним із найбільших освітніх центрів країни була Львівщина. У 12 вишах області навчалося 67,5 тис. студентів (36,8 тис. – на денній формі). Навчально-виховну роботу проводили 5,2 тис. викладачів, серед яких нараховувалося 280 докторів і 2,6 тис. кандидатів наук¹⁸. Серед основних причин, що спонукали молодь до об'єднання, варто виділити дві найважливіші: “пробудження” громадськості, яке супроводжувалося поживленням суспільно-політичного життя у краї та незадовільне вирішення соціально-побутових проблем студентства.

На зламі 80–90-х років ХХ ст. молодіжний “неформалітет” не тільки вирішував власні наболілі проблеми, але й активно залучався “старшими” (представниками національно-демократичних сил) до політичної діяльності. Особливість молодіжного руху в західноукраїнських областях полягала не у функціонуванні значної кількості “неформальних” громадсько-політичних організацій, а в їх розгалуженій структурі. Передусім йдеться про Студентське Братство, Спілку незалежної української молоді (СНУМ), Українську студентську спілку (УСС). Інші організації (Пласт, Січ, молодіжні підрозділи політичних партій) значно поступалися їм у чисельності.

Як зазначено, у жовтні 1987 р. на установчій конференції у Львові було утворено “Товариство Лева”. Дещо повільніше організаційно оформлялося Студентське Братство. Весною 1988 р. серед студентів Львівського університету виникла ідея створити “Комітет відродження комсомолу” (аналог Студентського Братства). Однак ініціатива особливої підтримки у студентській молоді не здобула. Лідери прототипу Студентського Братства виступили на загальній комсомольській конференції Львівського державного університету ім. І. Франка, проте не зуміли залучитися підтримкою членів керівного складу комсомольського осередку¹⁹.

У запропонованій студентським активом організації комсомольці побачили небезпечного конкурента. Такий висновок робимо після ознайомлення із рекомендаціями відділу з питань освіти Львівського обкому ЛКСМУ. У таємному документі зазначено: “В теперішній момент керівництво «Братства» не ставить перед своїми членами питання про обов'язковий вихід із ВЛКСМ. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що «Братство» постарается використати комсомол для свого організаційного становлення”²⁰. Однак зупинити подальші об'єднавчі зусилля студентів партапарату і комсомолу не вдалося.

¹⁷ Товариство “Спадщина”: ціль, шляхи досягнення // Спадщина. – 1989. – № 12. – С. 1.

¹⁸ ДАЛЮ. – Ф. П. 3. – Оп. 62. – Спр. 579. – Арк. 31.

¹⁹ Там само. – Арк. 29.

²⁰ Там само. – Арк. 28.

Ініціативу створення Студентського Братства підхопили студенти факультету журналістики того ж університету – О. Пограничний, Ю. Лобан, В. Фрунзе, А. Подгаєвський, М. Дашкович, І. Ткаленко Є. Петракеєв та ін. У жовтні 1988 р. на факультеті з’явився перший номер стінгазети “Точка зору”, навколо якої об’єдналися “неформали”. Критичні статті стінгазети додавали популярності виданню. Зокрема, в одному з номерів була поміщена стаття В. Андрєєвої, яку зняли з друку в “Ленінській молоді” (у ній зазначено, що міськком Комсомолу підтримує проведення мітингів національно-демократичних сил у Львові). Після оприлюднення цієї статті, у студентів, що були причетні до її публікації, розпочалися проблеми із навчанням²¹.

Ідея створення організації, яка б захищала права студентів, знаходила все більше прихильників серед студентів інших вищих навчальних закладів Львова. У результаті, наприкінці травня 1989 р. з метою “забезпечення активної участі студентів в докорінному оновленні суспільства, відстоюванні їхніх конституційних прав і інтересів, формуванню демократичної народної інтелігенції”²² студенти львівських вузів створили Студентське Братство (автор назви – О. Кузан). У цей період разом із активними членами і т. зв. “співчуваючими”, громадська організація нараховувала близько 1,5 тис. осіб²³. Влітку 1989 р. у Львові осередки товариства діяли у медичному, політехнічному, лісотехнічному, поліграфічному інститутах, університеті, Інституті прикладного і декоративного мистецтв. У цей період здійснено перші спроби поширити діяльність Братства на інші західноукраїнські обласні центри²⁴. Налагоджено роботу власних друкованих органів (“Братство”, “Грюндік”, “Віко”).

Розбудова товариства супроводжувалася участю його членів у мітингах та демонстраціях, які організовували національно-демократичні сили. Братство висунуло близько двадцяти кандидатів у депутати обласної та міської Рад під час березневих виборів 1990 р.²⁵, адже студенти усвідомлювали, що вирішення їх матеріально-фінансових проблем неможливе без реформ політичного та соціально-економічного сектору країни.

Іншою впливовою молодіжною організацією із значною кількістю осередків у західних областях УРСР була Спілка незалежної української молоді (СНУМ). Ініціатором її утворення виступила УГС, при якій у серпні 1989 р. відбулося організаційне оформлення товариства²⁶. Четверть членів молодіжної організації були одночасно членами УГС²⁷. Наприкінці 1989 р. осередки організації діяли у Львові (серпень 1989 р.), Луцьку (жовтень 1989 р.), Чернівцях (жовтень 1989 р.)²⁸. СНУМівці ставили за мету “залучити широкі кола юнаків та дівчат до політичної діяльності”, а також виступали за політичний, економічний, соціальний суверенітет, як перехідний етап до повної державної незалежності; плюралізм поглядів, ідей,

²¹ Інтерв’ю О. Муравського з одним із засновників Студентського Братства О. Пограничним // Архів автора.

²² Статут Студентського Братства // Архів автора.

²³ Інтерв’ю з одним із засновників Студентського Братства О. Пограничним // Архів автора.

²⁴ Бусол О. Захистить студента Братство? / О. Бусол // Молодь України. – 1989. – 14 листопада.

²⁵ Голосуйте за кандидатів Студентського Братства // Братство. – 1990. – № 3. – С. 3.

²⁶ Деркач І. Історія, завдання, мета / І. Деркач // Молода Україна. – 1989. – № 1. – С. 3.

²⁷ Там само. – С. 2.

²⁸ Хроніка СНУМУ // Молода Україна. – 1989. – № 2. – С. 2.

політичних структур; відновлення на державному рівні національної символіки українського народу; утвердження української мови тощо²⁹.

Патріотичний рух і національно-демократичні сили підтримував “Пласт”, створений у січні 1989 р. при Українському християнсько-демократичному фронті (УХДФ) та товариство “Січ” (засноване при УНП). Водночас почали відроджуватися інші пластуницькі організації, які “основували свою діяльність на загально-пластуницьких засадах, а не на політичній програмі”³⁰. Мережу осередків у вузах західної України розгорнула Українська студентська спілка (УСС), заснована у грудні 1989 р. Упродовж 1990 р. утворено низку молодіжних організацій релігійного напрямку – Комітет української католицької молоді, “Українська молодь Христові” та ін.³¹.

Активність молодих “неформалів” згубно впливала на республіканську Комсомольську організацію, яка не витримувала конкуренції із новоствореними молодіжними громадсько-політичними об’єднаннями. У вітальній телеграмі ЦК КПУ з нагоди 70-ти річчя ЛКСМУ (1989) наголошено на авангардній ролі Комсомолу в житті тогочасної молоді, відзначено, що курс на поглиблення перебудови “відкривав нові можливості для розвитку ініціативи і творчої думки юнаків і дівчат, розширення їх участі у державних і суспільних справах”³².

Однак, на думку секретаря львівського обкому Комсомолу Н. Зінкевич, Комсомол переживав кризу. Занепад організації став можливим через те, що Комсомол безнадійно відставав від політичних запитів молоді, оскільки “проблеми мови, символіки, виборів попервах вирішувалися неформалами, а вже потім комсомольцями. А в результаті – зниження кількісного і якісного складу вузівського комсомолу”³³.

Наприкінці жовтня 1990 р. XXV позачергова конференція Львівської обласної організації ЛКСМУ прийняла рішення про розпуск комсомолу і утворення Демократичної Спілки молоді Львівщини (ДСМЛ). До 1 лютого 1991 р. тривав перехідний період (організацією керувала Тимчасова Рада, яку очолював О. Шлапак³⁴). ДСМЛ продовжувала залишатися у складі ЛКСМУ (МДС), зважаючи на два фактори: бажання зберегти матеріально-технічну базу, та підірвати ЛКСМУ “з середини”, а отже – спонукати її до саморозпуску.

Однак політичні події у республіці прискорили довгоочікуване для національно свідомої молоді рішення. 11 травня 1991 р. одинадцята конференція ДСМЛ проголосила вихід організації зі складу ЛКСМУ. Упродовж перехідного періоду було перерестровано і прийнято нових 20 542 члени ДСМЛ. Понад 4,5 тис. членів виявили бажання залишитися в комсомолі. “Політичне обличчя” організації

²⁹ Молода Україна. – 1989. – № 1. – С. 3.

³⁰ Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова”, “демократизація” на Україні / А. Камінський. – Мюнхен: Сучасність, 1990. – С. 481.

³¹ Тарасенко Т. Церква і молодіжні організації в Україні / Т. Тарасенко // Релігія і церква в національному відродженні України: Тези наукової конференції (Тернопіль, 11 грудня 1993 р.). – Тернопіль, 1993 – С. 76–77.

³² Ленінському Коммуністическому Союзу молодёжи Украины // Львовская Правда. – 1989. – 23 июня.

³³ Соціально-економічні і громадсько-політичні проблеми студентства і завдання комітетів комсомолу для їхнього вирішення // Молодь України. – 1990. – 21 лютого.

³⁴ Прощай Комсомоле! // За вільну Україну. – 1990. – 30 жовтня.

залишалося невизначеним, незважаючи на проголошену ідею суверенітету української держави та демократичних свобод³⁵.

Отже, упродовж 1987–1990-х років у Львові створено низку студентських та молодіжних організацій, діяльність яких виходила “за рамки дозволеного місцевою владою”. Якщо спочатку ініціаторами їх створення виступали творчі спілки, відділення Фонду культури, профспілки, ЛКСМУ тощо, то згодом ініціатива виходила “знизу” – від небайдужих до долі своєї країни громадян. Починаючи із 1989 р., діяльність молодіжних і студентських організацій політизується, що привело до конфронтації із місцевими органами влади.

Олег Муравский. “Неформальные” молодежные организации Львова: особенности создания и деятельность (1987–1990)

Проанализированы особенности создания и деятельность первых “неформальных” общественно-политических организаций, созданных на Львовщине в конце 1980-х годов. Определено их количество, влияние на молодежную среду, географию распространения, участие в общественно-политических акциях на рубеже 80–90-х годов XX в.

Ключевые слова: “неформальные” общества, ЛКСМУ, студенческое движение.

Oleh Muravskiy. Lviv informal youth organisations: establishment and activities in 1987–1990

The article analyses specific features of establishing the first informal social and political organisation in Lviv region in the late 1980s as well as their main activities. It determines their membership, influence on youth, geography, and participation in political activities of the late 1980s – early 1990s. The article focuses on the activities of the ‘Lion’s Society’.

Key words: informal associations, Lenin’s Communist Society of Youth of Ukraine, student movement.

³⁵ *Бесяда І.* Комсомолу позбулись. Що далі? / І. Бесяда // За вільну Україну. – 1991. – 16 травня.